

Magyar Hebraisztikai Konferencia

Schweitzer-lectures 2020

Hungarian Hebrew Studies Conference

Schweitzer Lectures 2020

MAGYAR HEBRAISZTIKAI TÁRSASÁG

Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, 2020. február 5.

<http://mhk.elte.hu/2020/>

PROGRAM // PROGRAMME

8.45	<u>Scheiber terem (2. em., Díszterem)</u> Köszöntő Megnyitó – Radnóti Zoltán főrabbi, mb. tanszékvezető, Szentírás- és Talmudtudományi Tanszék	
9:00	Vendéglőadás – Keynote lecture Zev Farber: <i>Can Biblical Criticism Be Integrated into Traditional Jewish Studies and Should It Be?</i>	
10:00	Kávészünet – Coffee break	
	<u>Központi terem (2. em.)</u> ENGLISH SESSION <i>Elnök: Tamás Turán</i>	<u>Goldziher (Hexagonális) terem</u> HÉBER BIBLIA <i>Elnök: Karasszon István</i>
10:15	Gábor Balázs: <i>Orthodoxy, Bible Criticism and religious thought</i>	Kelenhegyi Andor: <i>Lojalitásdilemmák – Ákis és Dávid párbeszéde</i>
10:45	Péter Radvánszki: <i>Is there a theology of revelation in Rashi's commentary on the Song of Songs?</i>	Kustár Zoltán: <i>„Ha elenyészik is testem és szívem...” – A 73. zsoltár hozzájárulása a theodicea ószövetségi kérdésköréhez</i>
11:15	Attila Marossy: <i>The Anatomy of Separation: Priestly Dichotomies and their Development in the Hebrew Bible</i>	Papp György: <i>Napjaink számlálása, tanításmódszertan és a bölcsesség szíve: Megjegyzések a Zsolt 90,12 fordításának margójára</i>
11:45	Tamás Visi: <i>The Chronology of John the Baptist: A New Approach</i>	Susánszki Judit: <i>Az idegen alkupozícióban: sajátos tárgyalástechnika a Sámuel-appendixben</i>
12:15	Ebédészünet – Lunch break (13:30-ig)	
12:45	A Magyar Hebraisztikai Társaság közgyűlése (a tagok részére) <u>Goldziher terem (2. em., Hexagonális terem)</u>	

13:30	A SCHWEITZER JÓZSEF-EMLÉKDÍJ ÁTADÁSA <i>Scheiber terem (2. em., Díszterem)</i>	
	<u>Központi terem (2. em.)</u> KERESZTÉNYSÉG ÉS ZSIDÓSÁG <i>Elnök: Bányai Viktória</i>	<u>Goldziher (Hexagonális) terem</u> XERAVITS GÉZA EMLÉKSZEKCIÓ <i>Elnök: Zsengellér József</i>
14:00	Koltai Kornélia: <i>A Frankfurt am Main-i carmenek (1626) bemutatása, különös tekintettel Nicolao Archino 1777 c. héber nyelvű üdvözlőversére</i>	Németh Áron: <i>A Dán 1–6* antropológiai aspektusai</i>
14:30	Dobos Károly Dániel: <i>Paródia a polémia szolgálatában</i>	Tamási Balázs: <i>Dualisztikus eszmék metszéspontjai Qumránban</i>
15:00	Kiss András: <i>Egy unortodox ortodox rabbi, aki szerette Jézust: Eliyahu Soloveitchik Jézus-értelmezése</i>	Hodossy-Takács Előd: <i>Qumránon túl: vízhasználat a Holt-tenger környékén</i>
15:30	Kávészünet – Coffee break	
	JUDAISZTIKA ÉS KÖLTÉSZET <i>Elnök: Schweitzer Gábor</i>	ÓKORI BIBLIAFORDÍTÁSOK <i>Elnök: Koltai Kornélia</i>
16:00	Peremiczky Szilvia: <i>Párhuzamos legendák és vágyódások – Jehuda Halevi és Jaufre Rudel költészete és a vágyódás pszichológiája</i>	Grüll Tiborné: <i>Harmonizációs fordítástechnika a Septuagintában</i>
16:30	Tuna Rita: <i>Kölcsey Ferenc Himnusz c. verse dr. Józseffy Vilmos és Reich Ignác, valamint Bacher Simon héber nyelvű fordításában és részletek azok összehasonlító elemzési kísérleteiből</i>	Montskó Benjámín: <i>Az aszketikus életmód és alamizsnálkodás a Qohelet Targumban és Jeromos Qohelet-kommentárjában</i>
17:00	Schweitzer Gábor: <i>Akiben vulkányszerű lánggal égett a vallás iránti buzgóság: Güns Áron (1860 - 1929), pécsi rabbi-helyettes pályafutása</i>	Hack Márta: <i>A „gonosz Armilosz” és a „veszedelem fia”</i>
17:30	Koccintás	

Orthodoxy, Bible Criticism and religious thought

GÁBOR BALÁZS

balazsg@or-zse.hu, Jewish Theological Seminary – U. of Jewish Studies, Budapest

The principle of “Torah from Heaven” appears to be one of the most important fundamentals of Orthodox identity, as it is very difficult to give a rational explanation for the commitment to an observant life-style if one does not accept the thesis that God gave the Torah through Moses to the people of Israel. It is rather understandable that until the last few decades the acceptance of Bible criticism by Orthodox thinkers seemed impossible. This paper will survey the changing attitude of Orthodoxy to Bible criticism, and it will explore the concept of revelation of three Orthodox thinkers from the aspect of the history of ideas.

Tamar Ross developed the idea of “cumulative revelation”, and her thesis will be explained as a postmodern answer to Bible criticism. *Amit Kula* and *Zev Farber*, two Orthodox rabbis and Bible scholars, claim that one can cherish the idea that the stories in the Torah do not necessary reflect historical truth, but at the same time accept the Torah from Heaven principle.

The paper will explore the theological advantages and possible disadvantages of the innovative ideas of these three thinkers.

Is there a theology of revelation in Rashi’s commentary on the Song of Songs?

PETER RADVANSZKI

*Jewish Theological Seminary – University of Jewish Studies
Phd Student at the Doctoral School of Jewish Religious Studies*

I examine the Song of Songs in the interpretation of Rashi, the 10th-11th century French commentator. Rashi’s work, as well as other traditional Jewish interpretations of the Song of Songs, is an allegorical reading of the biblical book. The dialogue between male and female voice is essentially interpreted as a dialogue between God and the Jewish people. The issue of revelation thus plays a central role in the explanation.

Particularly interesting is that, in Rashi’s commentary, different revelatory events are not limited to Mount Sinai. Rashi rather presents a continuous revelation in Jewish history. Collective revelation started at the Red Sea, Mount Sinai, and continued in the Sanctuary and the Temple. The seat of Sanhedrin, the Chamber of the Hewn stone, is a place of teaching. The spiritual successor of the Temple is the

synagogue, the “small sanctuary”, and the house of study, places, where the Shekhina also appears.

Rashi shows that, with the presence of the Shekhina, God revealed God’s self in all historical periods of the Jewish people. The elements of this interpretation are clearly present in Talmudic and Midrashic literature. What is unique about this interpretation is the collection of these sources and their usage in a single commentary.

Rashi thus presents the revelation as an almost unbroken historical event in his commentary on the Song of Songs.

In my research I used Rosenthal's critical edition, which includes Rashi's supposed sources. I supplemented the sources with those not mentioned by Rosenthal.

The Anatomy of Separation Priestly Dichotomies and their Development in the Hebrew Bible

ATTILA MAROSSY

Department of Assyriology and Hebrew Studies, ELTE Eötvös Loránd University

My lecture discusses the history and socio-historical background of the sacred/profane and clean/unclean dichotomies as found in the Hebrew Bible. Although both concepts have been extensively discussed by Emile Durkheim, Rudolf Otto, Mircea Eliade, Mary Douglas and their followers, the scholarly discussion focuses mostly on the synchronic aspects of the them, revealing only certain aspects of the internal development of the dichotomies (in particular the conceptual development between the P and H in the Hebrew Bible). My lecture, which is a concise summary of my doctoral research, contributes further aspects to the scholarly dialogue.

The key finding of the research is that both the clean/unclean and the sacred/profane dichotomies are clearly post-exilic concepts. More specifically, they were created by the Jerusalem priesthood after the Babylonian exile in order to indicate and secure their unique position within the society of the 6-5th century BCE Yehud province.

In the lecture, I conduct a short semantic analysis of the dichotomist terms, and also discuss the socio-historical and theological background of the creation of the priestly dichotomy system.

The Chronology of John the Baptist: A New Approach

TAMÁS VISI

Palacký University, Olomouc

The consensus of present-day historians that Jesus was crucified around the year 30 CE has been challenged by a minority of scholars who argue that the execution of John the Baptist could not take place earlier than 35 CE, and for that reason Jesus must have been crucified at the Passover of 36 CE. This paper argues that both parties have strong and convincing arguments, and for that reason we must conclude that John was probably executed *after* Jesus' death. The collective memory of the early Christians did not succeed in retaining the chronological order of the events, and this circumstance allowed the synoptics to turn the Baptist into a forerunner of Christ.

HÉBER BIBLIA // HEBREW BIBLE

Lojalitásdilemmák – Ákis és Dávid párbeszéde

KELENHEGYI ANDOR

andor96@gmail.com, Milestone Institute

A történetiség és a közösség konstruált emlékezetének határán táncoló megannyi bibliai alak között nincs talán Dávidénál ellentmondásosabb. A pásztorfiúból lett rablóvezérből lett király a megtestesült liminalitás. Szabadon mozog a különböző társadalmi osztályok között: fiatalkorában pásztori idill és királyi udvar, csatatér és kietlen pusztaság váltják egymást szoros egymásutánban, de trónra lépése után sem hiányzik sorsából a kitesztettség keserűsége. Jól ismeri törvény és hatalom diskurzusának mindkét oldalát: rablóvezéreként megszegi, királyként meghozza a törvényeket.

Karakterének liminalitása a leglátványosabban akkor rajzolódik ki, amikor bebizonyosodik, hogy még az egyébként jobbára áthághatatlan etnikai határok sem szabnak határt mozgásának. Saul elől menekülve Dávid úgy dönt, hogy a filiszteusok között keres menedéket, és Gát királya, Ákis zsoldjába szegődik. A Dávid körül szőtt mesés, népköltészeti elemekkel tarkított mítosz itt hirtelen a nagypolitika valóságával találkozik. Izrael felkent királya a törzsszövetség legádázabb ellensége, a filiszteus pentapolisz hűbéreseként kerül szembe „testvéreivel”. A Dávidról szóló narratíva szerzői nemhogy tompították volna ezt az ellentmondásos szerepet, de maguk is hozzájárultak annak kialakulásához. Dávid liminális alakja számukra nem megoldandó probléma, hanem az elbeszélés eszköze, a mitikus hős jellemfejlődésének motorja, a történet drámai feszültségének letéteményese.

Jellemfejlődésének legdrámaibb pontja nem is a Saul uralmának végét jelentő gilboai csata, hanem a csatát megelőző konfliktus. Az aféki gyülekezőt, valamint Dávid és csapatai eltávolítását elbeszélő 1 Sámuel 29 szerint a filiszteus fejedelmek közbelépése kell hozzá, hogy Dávid távol maradjon a döntő ütközettől, ahol vagy hűbérurát kellene elárulnia, vagy – monarchikus ambícióit veszélybe sodorva – felkent királya ellen kellene harcba szállnia. A mindenkori uralkodó zsinórmértékéül szolgáló Dávid király alakjával egyik választás sem összeegyeztethető. A szöveg szerzője igyekszik kitérni a válaszadás elől. Az Ákissal tárgyaló Dávid szavai épp eléggé homályosak ahhoz, hogy többféle olvasatot tegyenek lehetővé. Párbeszédükre ugyanaz a liminalitás jellemző, ami Dávid sorsát is meghatározza. A beszélők szándékának vizsgálata, a frázisaik mögött megbúvó, lehetséges modalitások számbavétele révén a párbeszéd újszerű olvasatai rajzolódhatnak ki. A standard – Dávidot a filiszteus seregbe ékelődő ötödik hadoszlop vezetőjeként látó – interpretáció mellett reális lehetőségként vetődik fel az Izrael ellen forduló Dávid, de az Ákis fejére növvő vazallus, a fenyegetőző rablóvezérnek a Nábál-történetből már ismert képét megidéző alak is. Az eltérő olvasatok bemutatása révén egyrészt Dávid karakterének tranziens jellegére kívánok rámutatni, másrészt érveket sorakoztatok fel Dávid hatalmi törekvéseinek komplexebb értelmezése mellett.

Az idegen alkupozícióban: sajátos tárgyalástechnika a Sámuel-appendixben

SUSÁNSZKI JUDIT
susanszki.judit@gmail.com

Az öreg Dávid király uralkodásának utolsó éveit (is) számos konfliktus és válsághelyzet kísérte, melyeknek lefolyásáról a 2 Sám 13–24. fejezetei informálják az olvasót. Ezen korszakból több olyan szituáció is kiemelhető és érdemel közelebbi retorikai vizsgálatot, melyekre vonatkozóan a kontextus mélyebb megismerése és értelmezése a teljes dávidi életpálya fényében a bevett olvasatokat tovább árnyalhatja, gazdagíthatja, esetenként jelentősen módosíthatja.

Előadásomban szorosabban is a Dávid-saga utolsó narratív eseménysorára, vagyis a Sámuel-appendix kerettörténetére (2 Sám 21|24) irányítom a figyelmet, melyben Dávid és a gibeoniták, valamint Dávid és Arauna dialógusát a kettő – lehetséges – összefüggésében vizsgálom.

„Ha elenyészik is testem és szívem...”

A 73. zsoltár hozzájárulása a theodicea ószövetségi kérdésköréhez

KUSTÁR ZOLTÁN

kustar.zoltan@drhe.hu

Isten igazságosságának a kérdése mindig is foglalkoztatta az ószövetségi írókat. Valóban van értelme a hitnek, van haszna az istenfélelemnek? Valóban Isten oltalma és jutalmazó áldása kíséri az igazakat, s valóban mindig elnyerik büntetésüket a bűnösök? A dilemma a templomi gyülekezetet sem hagyta érintetlenül. Panaszénekek sora kéri számon az igazaknak megígért oltalmat és szabadítást, vagy biztat kitartásra, amíg az igazság rendje a szenvedők életében helyreáll. Ám a Zsoltárok könyvének bölcselkedő költeményei is előszeretettel teszik témává a theodiceát, indirekt biztatás vagy annak érdemi megvitatásának formájában.

Az előadásban a 73. zsoltárt vesszük alaposabb vizsgálódás alá. Ez a költemény ugyanis nemcsak a bölcsesség- és zsoltárirodalom korábbi válaszait visszahangozza, hanem sajátos, önálló kijelentéssel is hozzájárul a vitához. E didaktikus/bölcselkedő költeményben, a panasz leírását követően (1–17. v.), a 18–28. versek tárják az olvasók elé azt, amit a zsoltáros a theodicea kínzó kérdésére a szentélyben feleletként megkapott. Ha ezt szakaszt alaposabban megvizsgáljuk, azt látjuk, hogy az érvelés több síkon mozog. Mondhatni: a zsoltár több, különböző választ kínál a theodicea problémájára. Az előadás ezeket az eltérő válaszokat igyekszik egymástól irodalomkritikailag elkülöníteni, majd – amennyire látom, a kutatástörténetben először – a redakciótörténeti modell segítségével egy, a zsoltárban is nyomot hagyó teológiai fejlődés állomásaként interpretálni.

E fejlődés első állomása egy hagyományos tanköltemény (Zsolt 73,1–22.27–28), amely legfeljebb a probléma individuális, egyéni hitválságként való megjelenítése okán tekinthető a zsoltárirodalom új és izgalmas vállalkozásának (Kr.e. 5. sz.). Ez az alapszoltár bővül előbb a 23.25–26. versekkel. E kiegészítés szerint az Istennel való közösség a legnagyobb kincs a földön, ami mindennél többet ér. Nem biztos, hogy az igaz ember megtapasztalja életében Isten csodás beavatkozását, ám az Úr közelsége – és a hívők gyülekezete – mindenért kárpótolja őt (Kr.e. 4. sz.). S végül a 24. vers mindezt az örökkévalóság távlatába helyezi. Az Istennel való kapcsolat nem csak a halálig jelent vigasztalást, de túléli magát a földi életet is: Isten a mellette kitartó igazakat végül mennyei dicsőségébe magához emeli. Az alapszoltárnak ez a továbbírása – s ezzel a zsoltár végső, kanonikus formája – a Zsolt 49 végső változatával azonos időszakban, de még a Prédikátor elutasító kritikája és a kettős feltámadás gondolatának Kr.e. 2. századi megjelenése előtt, valamikor a Kr.e. 4/3. század fordulóján állhatott elő.

Napjaink számlálása, tanításmódszertan és a bölcsesség szíve – megjegyzések a Zsolt 90,12 fordításának margójára –

PAPP GYÖRGY

pgyvdm@yahoo.co.uk, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet

„*Taníts minket úgy számlálni napjainkat, hogy bölcs szívhez jussunk...*” – hangzik a jól ismert mondat a Zsolt 90,12-ből. Jóllehet, a meglévő magyar nyelvű fordítások között felfedezhetünk bizonyos hasonlóságokat, azonban lényegesnek tekinthető különbségek is megfigyelhetők. Bár önmagában is lehetne a kérdéssel foglalkozni, ehelyütt csak a szükséges mértékig foglalkozhatunk azokkal az igencsak jelentős eltérésekkel, amelyek a zsoltár héber szövege és a Septuagintában olvasható görög fordítás és más ókori fordítások között vannak. Formai szempontból a 90. zsoltár egy (több kis khiazmusból álló) hatalmas khiasztikus szerkezetként is kezelhető, amelynek tengelye az idézett 12. vers. A tervezett előadásban a zsoltárvers héber szövegét tervezem összehasonlítani a rendelkezésünkre álló protestáns, katolikus és zsidó hátterű magyar fordításokkal, és ennek alapján választ találni a következő kérdésekre:

- A לַמְּנוֹת לְמִיּוֹנוֹ kifejezés jelentésének és mondattani szerepének körülhatárolása;
- A כֵּן módhatározószó jelentésének körülhatárolása, és mondatbeli hovatartozásának megállapítása (tudniillik, hogy a számlálásra, vagy a tanításra vonatkozik-e; erre utal a címben a „tanításmódszertan” szó.);
- A לֵבב חֲכָמָה kifejezés jelentésének körülhatárolása.

A szöveg elemzését elsősorban a nyelvi sajátosságokra összpontosítva végzem, a rendelkezésemre álló nyelvészeti és teológiai szakirodalom figyelembevételével, ugyanakkor azonban – ahol szükségesnek mutatkozik – odafigyelek a zsidó hagyomány különböző rétegeiben föllelhető értelmezési lehetőségekre is. Miközben áttekintjük a héber szöveg elemzését, igyekszem reflektálni a rendelkezésünkre álló magyar fordításokra is, és amennyiben szükséges, kitérek a fontosabb ókori fordítások szövegváltozatainak sajátosságaira is.

Végző célkitűzésem a megjelölt zsoltárvers olyan jellegű fordításának elkészítése, amely oly módon van összhangban a héber szöveggel, hogy igyekszik megőrizni a szöveg esetleges több irányba való nyitottságát is.

**A Frankfurt am Main-i *carmenek* (1626) bemutatása,
különös tekintettel Nicolao Archino
תורת דהרות című héber nyelvű üdvözlőversére**

KOLTAI KORNÉLIA
ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

A „Magyar peregrinusok héber köszöntőversei a 17. században” című, NKFIH K 125486. számú projekt keretében¹ rendelkezésünkre álló, jelenleg összesen 55 héber nyelvű vers sajátos típusát képviselik a Frankfurt am Mainban, 1626-ban kiadott költemények, amelyek a Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin esküvője tiszteletére dedikált latin nyelvű, *GAMHLIA Nuptiis augustissimis Serenissimi ac Potentissimi Domini D. Gabrielis* című ünnepi kiadványban kaptak helyet.²

Előadásomban nem lesz lehetőségem a teljes frankfurti korpuszt ismertetni, vagyis mindhárom: a Gyarmati István, Debreczeni S. Gáspár és Nicolao Archino tollából származó héber nyelvű üdvözlőverset bemutatni, így egyre koncentrálok, de betűhív átírásban valamennyi költeményt felvillantom a diasoron, hogy benyomásunk legyen arról, milyenek, illetve egymáshoz képest – már csak terjedelem, tagolás, verstechnikai sajátosságok szempontjából is – milyen különbözőek ezek a köszöntők. A három frankfurti *carmen*ből Nicolao Archino תורת דהרות című üdvözlőversét emelem ki: szöveg- és forráskritikai, nyelvi, valamint verstani szempontból elemzem, és magyar fordítását is megadom.

S bár a frankfurti üdvözlőversek bemutatása önmagában nem alkalmas arra, hogy a hallgatóság általánosságban is betekintést nyerjen a 17. századi *carmina gratulatoria* világába, a vizsgált jelenségeket igyekszem tágabb kontextusba helyezni, hogy legalább arról fogalmunk legyen, miben is áll ezeknek a köszöntőknek – a műfaji kereteken belüli – egyedi jellege.

Paródia a polémia szolgálatában

DOBOS KÁROLY DÁNIEL
OR-ZSE és PPKE

A polémia szóhoz első nekifutásra valószínűleg igen kevesen társítanák a paródia fogalmát. Pedig zsidók és keresztények két évezredes vallási konfrontációja ebben az irodalmi formában is számos módon megnyilvánult. Holger Zellentin 2011-es

¹ Vezető: Zsengellér József, munkatársak: Biró Tamás, Götz Andrea, Juhász Szandra, Koltai Kornélia.

² A kötet lelőhelye a Sárospataki Református Kollégium, a versek jelzete: RMK III. 1399. A kiadvány rekordja: <https://opac.oszk.hu/Record/OSZK-2921898#details>.

monográfiájában a rabbinikus irodalomban fellelhető és a keresztény hitelvek paródiájaként értelmezhető szövegrészleteket gyűjtött csokorba. Hasonló elemzéseket azonban másutt is találunk a szakirodalomban: elég e ponton Burton Visotzky, Peter Schäfer, Daniel Stöckl ben Ezra, David Stern, Israel Yuval vagy Daniel Boyarin némely tanulmányára utalnunk. Ugyanígy említhetnénk a *Toldot Jesú* bizonyos szövegvariánsait, amelyeket a kutatás sokszor „Evangélium-paródiaként” (*Gospel parody*) nevez meg.

Ugyanakkor ezen anonim (rabbinikus vagy középkori) paródiákkal több probléma is van. Egyrészt a periódaszerűség sokszor csak másodlagosan, bizonyos szavak, terminusok által keltett allúziók révén van jelen a szövegekben, így paródiaként való azonosításukat többen nem fogadják el. Másrészt, mivel a héber szövegrészek nem utalnak konkrét szöveghelyekre, ezeket a kutatás „általános” paródiaként, egy társadalmi csoport elveinek vagy gondolati rendszerének kigúnyolásaként írja le, szembe állítva őket a „szövegszerű,” „szöveghez kötődő” paródiák speciális esetével. Így például a *Toldot Jesú*-hagyomány szövegvariánsai esetében nem tudjuk biztosan megállapítani, hogy a héber szöveg mely Evangélium, mely versére vagy verseire utal; a szerző számára csak az evangéliumi narratíva és annak cáfolata volt fontos, nem a konkrét szövegre való reflexió.

Szövegszerű, szövegekre reflektáló paródiák csak igen későn, a kora újkorban tűnnek fel a zsidó-keresztény polemikus irodalom történetében. Ekkor viszont igen különös viszonyban állnak a paródia alapját szolgáltató szövegkorpusszal!

Előadásomban néhány ilyen, szöveghez köthető, héber nyelvű polemikus alkotást szeretnék bemutatni, melyek a korai újkori Itáliában születtek. Néhány konkrét példán keresztül szeretném megmutatni ezen új típusú paródiák működési elvét és legfontosabb sajátosságait. Az előadás második részében e paródiatípus sajátos *Sitz im Leben*-jére kérdeznék rá.

Egy unortodox ortodox rabbi, aki szerette Jézust: Eliyah Soloveitchik Jézus-értelmezése

KISS ANDRÁS

kissa@or-zse.hu, Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem

A zsidóság 19. századi emancipációja ugyan részben – és főként jogi szempontból – megszüntette a zsidóság kirekesztettségét az európai társadalomból, de két tekintetben is fenyegetést jelentett a zsidó identitás számára. Egyrészt keresztény oldalról veszélyt jelentett a zsidók áttérítésére irányuló misszió, amely ráadásul a kényszerítetés helyett ekkor már barátságos arcot öltött, a másrészt viszont sok zsidó önérdemtől vezérelve választotta a kitérést. Számos keresztény és zsidó

gondolkodó is kettős feladatot tűzött ki maga elé: elfogadtatni egyrészt a zsidóságot a keresztény társadalommal, másrészt a keresztény társadalmat zsidósággal.

Alkalmos kapcsolódási pontként szolgált erre a názareti Jézus személye, aki egyszerre volt zsidó és valami nem-zsidó forrása, így mindkét oldalon előtérbe került Jézus zsidó voltának hangsúlyozása. Ennek során a két tábor képviselői arra törekedtek, hogy a saját hagyományukat állítsák be felsőbbrendűnek, keresztény oldalon az asszimiláció elősegítése, zsidó oldalon pedig az identitásvesztés megakadályozása érdekében. Így került azonos platformra a *Wissenschaft des Judentums* keretében például a konzervatív Heinrich Graetz és a reformista Abraham Geiger. Mindketten úgy igyekeztek bemutatni Jézust, mint aki csupán egy farizeus rabbi volt, aki a Tórán kívül semmi újat nem tanított, amely állítással a keresztény szuperszesszionizmust kívánták aláásni. Aki ezt fordítva tette, azaz relativizálva teret engedett a másik hit érvényességének, annak súlyos kritikákkal és elutasítással kellett szembenéznie.

Így járt például Graetz és Geiger egyik kortársa, egy máig is nagy tekintélynek örvendő rabbicaládból származó Eliyahu Zvi Soloveitchik (Élie Soloweyczyk) ortodox rabbi és talmudista, aki tőlük gyökeresen eltérő álláspontot képviselt, és többek között Maimonidész, Jacob Emden rabbi és Moses Mendelssohn írásaira hivatkozva próbálta bizonyítani, hogy a zsidóság és a kereszténység lényegében ugyanaz, egyik sem felsőbbrendű a másiknál. Ezzel kapcsolatban két könyvet is írt héberül *Kol koré* (Kialtó szó) címmel, utalva a Jesája 40:3-at idéző Lukács 3:4-re. Az egyik műben Maimonidész tizenhárom hitelvét elemezve jut erre a következtetésre, a másik pedig az első héber nyelvű talmudi kommentár a szinoptikus evangéliumokhoz.

Toleráns hozzáállásával Soloveitchik elszigeteltségre és feledésre ítélte magát a zsidóságon belül, mert a neve az 1901-es *Jewish Encyclopediá*ban csak a francia fordítója (Lazare Eliezer Wogue) szócikkében szerepel, a 2007-ben kiadott *Encyclopedia Judaicá*ban pedig a Soloveitchik-családfán kívül egyáltalán nem is jelenik meg. A könyvei először francia, német és lengyel fordításban jelentek meg, és csak utoljára héberül, minden esetben keresztény kiadók gondozásában, ezért zsidó részről felmerült az a gyanú is, hogy Soloveitchik a keresztény missziót segítette elő. Ugyanakkor keresztények is ritkán foglalkoznak vele, szakirodalom is nagyon kevés található róla (az viszont főleg zsidó tudósoktól), az evangélium-kommentárja pedig csupán 2019-ben jelent meg először angolul Shaul Magid gondozásában

Előadásomban azt szeretném bemutatni, hogy kontextusában nézve mennyiben volt egyszerre tradicionális és újszerű az „elfeledett Soloveitchik” viszonya a názareti Jézushoz és a kereszténységhez.

A Dán 1–6* antropológiai aspektusai

NÉMETH ÁRON

nemeth.aron@drhe.hu, Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Xeravits Géza kollégánk több tanulmányt is szentelt Dániel könyvének, illetve Dániel próféta személyének. E mostani előadás az ószövetségi antropológia felől vizsgálja a könyv 1–6* fejezetét, ezen belül Dániel és Nebukadneccar alakját. Előadásunkban arra a kérdésre keresünk választ, hogy ezeknek a szereplőknek a megrajzolásában mennyiben jelent antropológiai támpontot Gen 1,26–30 szövege. Vizsgálatunk a következő megfigyelésekből indul ki:

1) A Dán 2-ben Nebukadneccar király álombéli szobor-látomásáról olvasunk. A leírásban használt אֲלֹהִים kifejezés (Dán 2,31) önmagában még nem ad okot arra, hogy a Gen 1 szerinti istenképűséggel összefüggésbe hozzuk a látomást, ám később a dánieli álom-magyarázatban (Dán 2,38) a legtöbb kutató utalást lát az ún. papi teremtéstörténetben olvasható uralkodási parancsra (Gen 1,28). Hasonló megfogalmazást találunk a Jer 27,4b–6-ban is, ahol szintén Nebukadneccar királyra vonatkozóan, explicit teremtésteológiai kontextusban hangzik el az uralkodásra való isteni felhatalmazás. Nabukadneccar így „Ádám megtestesítője” és „Isten képmása” (így pl. Lebram; Towner).

2) Antropológiai vonatkozásait tekintve a 2. fejezethez szorosan kapcsolódik a Dán 4-ben olvasható álom és annak beteljesedése. Nebukadneccar száműzetésének története nemcsak a biblián kívüli Nabonid-tradíció felől értelmezhető (vö. Xeravits), hanem a Gen 1 összefüggésében is vizsgálhatjuk. Mint ahogyan az a Dán 2-ben látható, Nebukadneccar tökéletesen megtestesíti az állatok felett uralkodó embert. Az önteltsége miatt bekövetkező isteni büntetés azonban nem csupán a királyi, hanem az emberi méltóságától is megfosztja őt. Az ítéletben így az istenképűség átmeneti elvesztésének implicit megfogalmazódását láthatjuk.

3) Dániel alakjának megrajzolásában is megtaláljuk a Gen 1 ideális emberének alapvonásait. A Gen 1,29 szerint Isten maghozó füvet és maghozó gyümölcsöt ad eledelül az első embernek. Ez összefüggésbe hozható a Dán 1-ben leírt vegetáriánus étrenddel, melyet Dániel a király étele helyett választ. A magok és a víz nemcsak (tiszt) bőséget jelenthet, hanem a bűnnélküli (tiszt) világ őseledele is egyben.

A Dán 6 szerint Dánielnek nem ártanak az oroszlánok, amely közvetlen ugyan, de ismét az ember és az állatvilág ideális ős-kapcsolatát idézi fel. Az ember és állat békéjének képét az Ézs 11,6–9 szemlélteti legszebben, mely szöveg érintkezik az őstörténettel, összekapcsolva az eszkatológiát a protológiával. Az oroszlánok vermenek jelenetében ez az eredeti békeállapot ideiglenesen és exemplárisan megvalósulni látszik.

Dualisztikus eszmék metszéspontjai Qumránban

TAMÁSI BALÁZS

tamasib@or-zse.hu, OR-ZSE Judaisztika Tanszék

Annak aktualitását, hogy előadásomban a qumráni szövegekben található dualisztikus eszmékkel foglalkozzak, több tényező is indokolja. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy Xeravits Géza elhunyt kollégánk és mesterünk szellemi munkássága előtt tisztelegjek. Előadásom és a kutatásaim egyik fontos kiindulópontját jelenti az általa szerkesztett, *Dualism in Qumran* című, 2010-ben megjelent konferenciakötet és annak egyes tanulmányai, amely az elmúlt évtizedek szinte egyedüli sikeres próbálkozása, hogy a téma szakértőit friss kutatásokra és eredményekre sarkalja.

A másik indok, hogy e kötetben és máshol sem foglalkoztak eddig részletesen a qumráni szövegekben egy a dualisztikus eszmék eredetével és fejlődéstörténetével kapcsolatos kérdéssel. Ennek pótlásaként előadásomban meg kívánom vizsgálni, hogy a legtipikusabb és elvontabb szövegek dualisztikus szöveghelei (lásd: 1QS, 1QM, CD) és az inkább ággádikus jellegű (Jubileumok könyve, Ámrám testamentuma, 4Q390) művek démonokkal kapcsolatos elképzelései milyen módon hathattak egymásra, olvadhattak össze és válhattak a közösség dualisztikus eszméinek közös metszéspontjaivá (lásd: a Damaszkuszi irat és Háborús tekercs, valamint a 4Q390-es irat vonatkozó sorai). A qumráni dualisztikus eszmék közül ezek az úgy nevezett eszkatolgikus dualizmus megnyilvánulásai, amelyek nem választhatók el élesen a – Jean Duhaime által megállapított – többi típustól, az úgynevezett kozmológiai és etikai dualizmustól sem.

Végül e dualisztikus hagyományok kölcsönhatásának, metszéspontjának liturgikus szövegekben való megnyilvánulására is röviden rá fogok mutatni (pl. átkok Melkirésára). Előadásom záró részében azt a kérdést szeretném a lehetőségekhez képest megválaszolni, hogy ezek az összeolvadó eszmék eredetüket, komponenseiket tekintve mennyiben tulajdoníthatók a közösség szerzőinek és milyen mértékben eredeztethetők korábról, külső hagyományokból?

Qumranon túl: vízhasználat a Holt-tenger környékén

HODOSSY-TAKÁCS ELŐD

takacse@drhe.hu

A Holt-tenger környéke első ránézésre a földi poklot idézi: elviselhetetlen forróság hosszú hónapokon át, minimálisnál is kevesebb csapadék, sziklák, kövek, szurdokok, a szirteken barlangok és üregek. Közelebb menve a kép megváltozik. En-Gedi

környékén vízeselek zuhannak alá látszólag a semmiből, Jerikó mellett ültetvények húzódnak, végig a Jordán torkolata felé. Ha még közelebb megyünk, észrevesszük a romokat is, ősi településeket, a bronzkor előttről származó elszigetelt templomot, Heródes palotáját, Maszada erődjét, és persze Qumrán falait.

Az előadás a Holt-tenger környékére fókuszál egy jól körülhatárolható korszakban. A kora római kor Palesztinájának arculatát a heródesi építészeti határozta meg, ennek a térségben található emlékeit tekintjük át északról dél felé haladva Jerikó környékétől Maszadáig. Figyelmet fordítunk az települések és épületek meghatározó stílusjegyeire és az építkezések háttérében meghúzódó motivációkra, ezeket a kérdéseket részben a kapcsolódó régészeti anyag, részben ókori beszámolók alapján vizsgáljuk. Az előadás második fele Qumrán romjaival foglalkozik, melyek interpretációja komoly hatással volt a környező barlangokban talált szövegek értelmezésére, az ehhez kapcsolódó viták máig sem múltak el teljesen. Ezzel a kérdéskörrel emlékezni kívánok Xeravits Gézára, a qumrani irodalom nemzetközi szinten jegyzett kutatójára.

Az előadás két része között a kapcsolatot a víz teremti meg, ami sorskérdésnek számított Júda pusztájában. Ezen a viszonylag kis területen egész sor, a víz megőrzését és felhasználását szolgáló vízművet és épületet találunk: vezetéket, mikvét, úszomedencét és római stílusú fürdőket. Ezek áttekintése a kor zsidó történelmének érdekes részletkérdéseit tárja fel.

JUDAISZTIKA ÉS KÖLTÉSZET // JEWISH STUDIES AND POETRY

Párhuzamos legendák és vágyódások: Jehuda Halevi és Jaufre Rudel költészete és a vágyódás pszichológiája

PEREMICZKY SZILVIA

peremiczkysz@or-zse.hu, OR-ZSE

Az andalúziai zsidó költészet egyik legnagyobb alakja, Jehuda Halevi halálának a legendája a zsidó irodalom- és kultúrtörténet talán egyik legjobban ismert legendája. A történet még Heinrich Heinét is megihlette, és Jehuda Halevi személyét a *par excellence* romantikus költő pozíciójába helyezte – természetesen nem a 18-19. század fordulóján kezdődő, és a 19. századot végigkísérő romanticizmus értelmében, hanem egy olyan személyiségtípus középkori képviselőjeként, amely ellentétben a saját valóságában és korával harmóniában élő „klasszikus” személyiséggel, idegennek érzi magát valóságában és elvágyódik onnan. A Gedalia ibn Yahya által 1586-ban leírt legenda az életrajz hiatusait Halevi költészetének projektálásával tölti ki, ezzel azonban pontos értelmezését adva Halevi cionidaköltészetének. Megdőbbentően hasonló legenda szól Halevi egyik kortársáról,

a trubadúrköltő Jaufre Rudelről. Rudelt *vidája*, azaz a költői életmű értelmezéseit integráló egyfajta életrajza szerint szintén sóvárgása tárgya készítette utazásra, akit azonban Halevihez hasonlóan csak megpillanthatott halála előtt. Rudel legendáját Heine is feldolgozta, de a két történet közötti rendkívül erős egyezéseket nemcsak a Halevit a trubadúrokkal rokonító Heine, hanem olyan kortárs tudósok is észrevették, mint az andalúziai arab, héber és neoromán irodalmat kutató amerikai María Menoçal vagy a trubadúrlíra francia szakértője, Michel Zink. Lehetetlen kimutatni, hogy Gedalia ibn Yahya ismerte-e Rudel *vidáját*, vagy hogy Halevi legendája már a 12. század második felében megszülethetett, elterjedt, és hogy Rudel *vidájának* írója ismerte-e. Valószínű azonban, hogy ebben a tekintetben nem is kell hatásokat és átvételeket keresnünk, és – Halevi esetében a zsidó hagyomány mellett – érdemes a pszichológia és a kultúranropológia felől is megközelítenünk az életműveket. A Halevi által érzett hiátus a galut, az Örökkévalótól való távolság következménye, így vágyódása, és a vágyódásának célja és iránya a zsidó költőé, de a hiátus *érzése* és maga a sóvárgás *érzése* pszichológiai folyamat, amely összefügg a lacani „présence faite d’absence”, azaz a távollétből születő jelenléttel, hasonlóan a Jaufre Rudel költészetét jellemző „amor de lonh” iránti sóvárgással. Az előadásban a korabeli világirodalmi párhuzam vizsgálata mellett arra keresem a választ, hogy a pszichológiai szempontú irodalomelemzések tudnak-e releváns szempontokat nyújtani Halevi költészetének és költői személyiségének megértéséhez, és mennyire lehetnek relevánsak egy zsidó költő vallásos költészetének elemzésekor.

Kölcsey Ferenc Himnusz c. verse dr. Józseffy Vilmos és Reich Ignác, valamint Bacher Simon héber nyelvű fordításában és részletek azok összehasonlító elemzési kísérleteiből

TUNA RITA

tunarita@gmail.com, OR-ZSE Zsidó kultúratörténet MA szak

Az előadás célkitűzése, hogy megismertesse Kölcsey Ferenc Himnuszának két héber nyelvű, XIX. század második felében készült fordítását és azok összehasonlító elemzési kísérleteit. Nem célokom egy teljes elemzés, sokkal inkább a fordítások egymással történő összevetése, az epikolirai jeremiád műfaj jellegzetességeinek érintőleges bemutatása, a két fordítás nyelvhasználata, valamint a Tanach nyelvével való összevetése. Kerestem a fordítók módszertani tanulmányait és szótárhasználati szempontjait is.

Az elemzés nem csupán héber és magyar nyelvű, hanem – követve **Gerhard Lisowsky**: *Konkordanz zum Hebräischen Alten Testament* (Stuttgart, Württembergische Bibelanstalt, 1958) konkordanciájának módszerét, kiegészítve német, angol és latin megfelelőekkel, megvizsgálva a szavak „értelemét”, valamint a fordítás szerepét, a hászkálá és a nyelvújítás korában.

Előadásomban röviden bemutatom a három fordítót, külön kitérve munkásságukra a héber nyelv használatának propagálása, megújítása, felélesztése terén. A két héber nyelvű fordításnál kerestem a nyelvhasználati és szociokulturális összefüggéseket, illetve a héber bibliai locusokat. Elemzésemet keretes szerkezetben végeztem, megvizsgálva a múlt idő használat kérdését. Az első és utolsó versszakokat hasonlítottam össze, illetve azokat a helyeket, ahol érdekesebb párhuzamokat találtam a Tanach-hoz. Fordításaimhoz felhasználtam **Grosz Eliezer**: *Milon Ivri-Hungari* (Tel Aviv, Hápoál Hámizráhi, 1956) szótárát és **Wilhelm Gesenius**: *Hebräisches und Arämisches Handwörterbuch über das Alte Testament* (Leipzig, Vogel Verlag, 1886) klasszikus szótárát.

Figyelemmel voltam az Isten-név használat problematikájára a zsidó hagyományban, valamint a Tanach által gyakran használt kifejezésekre, ahol a fordítások szó szerinti párhuzamokat sejtettek. Vizsgáltam mind a gyakoriságot, mint pedig az eszmetörténeti összefüggéseket, és a fordítók szótárhasználatát is.

A vizsgálatban sorról sorra haladtam, ugyanakkor törekedtem arra, hogy egy magasabb összefüggésbe is helyezzem a szavakat alkotó mondatokat. Célom volt megkeresni a nyelvi struktúrákat, a különféle értelmezéseket. Szemeim előtt tartottam **John L. Austin**: *Tetten ért szavak* (In: Pléh Csaba – Síraki István – Terestyéni Tamás (szerk): *Nyelv-Kommunikáció-Cselekvés*, Budapest, Osiris, 2001) című értekezését.

Úgy vélem, egy állításnak nem az az egyetlen feladata, hogy leírja a dolgok pillanatnyi állását, hanem bemutathat ennél többet is. Vajon a tanachi nyelvezet és a vizsgált versek esetében eldönthető-e az, hogy hol húzódik meg a határ?

ÓKORI BIBLIAFORDÍTÁSOK // ANTIQUE BIBLE TRANSLATIONS

Harmonizációs fordítástechnika a Septuagintában

GRÜLL TIBORNÉ

egrull@szpa.hu Szent Pál Akadémia

A héber Biblia legfontosabb görög fordításában, a Septuagintában számos fordítástechnikai sajátosság figyelhető meg. Ezek közül az egyik legérdekesebb és legjelentősebb a harmonizáció. Ennek lényege, hogy ha egy *a* szakasz máshol (*b* szakasz) is előforduló elemet (szókapcsolat, tagmondat) tartalmaz, akkor az utóbbi szakasz hat az előzőre, mégpedig az egyező elemen túl is befolyásolja az újonnan fordított részt. Vagyis az *a* szakasz görög nyelvű verziója bizonyos mértékig a párhuzamos *b* szakasz héber *Vorlage*-jához idomul, és eltér a sajátjától.

A harmonizáció működhet egy szakaszon vagy egy könyvön belül, de könyvek között is. Mérvadó kutatók, így pl. Emanuel Tov véleménye szerint a Septuagintán belül a Genézisben figyelhető meg leggyakrabban a harmonizáció. Itt a maszoréti-

kus szöveg és a görög fordítás közötti eltérések leggyakrabban harmonizációra vezethetők vissza; ez a jelenség jóval sűrűbben figyelhető meg, mint pl. a mássalhangzós szöveg eltérő értelmezése, a *hapax*, a *di-* és *trilegomenonok* félreértése, más jellegű *pluszok* és *minuszok*, vagy aktualizáló változtatások. Ezért vizsgálatomban a Genézis könyvére fókuszálok.

Ennek a fordítástechnikának az elemzése összefügg szövegkritikai kérdésekkel is. Megállapítható-e, és ha igen, milyen ismérvek alapján, hogy a harmonizáció általi módosulás valóban a fordítás során történt, nem pedig a fordító által használt héber szövegvariáns (*Vorlage*) tért eleve el az általunk ismert szövegváltozat(ok)tól? Ha bebizonyosodik, hogy – részben vagy teljesen – a fordító számlájára írhatóak a harmonizált szakaszok, akkor ez a tény a fordítás menetéről kialakított képünket is finomíthatja.

Az aszketikus életmód és alamizsnálkodás a Qohelet Targumban és Jeromos Qohelet- kommentárjában

MONTSKÓ BENJÁMIN

ben910517@gmail.com, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

Jeromos a Qohelet könyvéhez írt kommentárjában az aszketikus életet, az alamizsnálkodást és a Szentírás tanulmányozását magasztalja, melyet egy tanítványa, Blessila kérésére kezdett el írni, s melyet annak halála után, 386-ban fejezett be.

A Qohelet könyve azonban nem az aszketikus életet, hanem inkább az epikureusi életszemléletet tartja követendőnek, mely nem volt összhangban sem Jeromos felfogásával, sem a Qohelet Targumban is lefektetett rabbinikus morális értékrenddel. Így a bibliai könyv ellentmondásossága folytán a zsidó kánonba csak a rabbinikus körökben lefolyt viták után kerülhetett be. A rabbinikus tekintélyek számára ugyanis hasonlóan gondot okozott a Qohelet evilági örömeket előtérbe helyező életfelfogása, mint Jeromos számára, s a Qohelet Targum is az aszketikus szemlélet mentén értelmezte újjá a Qohelet könyvét.

A kutatások kimutatták, hogy Jeromos Palesztinában való tartózkodása során kitűnően elsajátította az arámi nyelvet, mely lehetővé tette számára, hogy elolvassa a Biblia arámi nyelvű szövegrészeit (majd lefordítsa) éppúgy, ahogyan a targumokat is. Jeromos kommentárjának és a targumnak a gondolatvilága és értékrendje közel állnak egymáshoz, az egyházatya magyarázatában pedig felhasználja a targum olvasatát is – melyre a „héberék” értelmezéseként utal –, lehetséges tehát, hogy Jeromos olvashatta és használhatta a Qohelet Targumot.

Az előadás kérdése éppen ezért az, hogy hathatott-e Jeromosra az arámi Qohelet-interpretáció, és ha igen, milyen mértékben? Ha hatott rá, akkor hogyan alkalmazta Jeromos a hasonló értelmezés mentén haladó targumi interpretációt, hogy a maga aszketikus értelmezését helyezze előtérbe a bibliai könyv epikureusi

látásmódjával szemben? Erre a kérdésre a két szöveg filológiai vizsgálatán keresztül kísérlek meg választ adni, úgy, hogy arra a néhány kiválasztott szöveg-helyre fókuszálok, melyek a targum és a kommentár interpretációiban közösek, valamint kulcsszerepet játszanak: az aszketikus, Istennek szentelt életmódra, az alamizsnálkodásra, valamint a Szentírás tanulmányozására.

A „gonosz Armilosz” és a „veszedelem fia”

HACK MÁRTA

mhack@szpa.hu, Szent Pál Akadémia

Az „antimesziás” alakja a Targumban és az Újszövetségben közös hagyományra tekint vissza. Az őskeresztény eszkatológia át van szöve a prófétai szövegekre történő utalásokkal, melyek között Jesája hatása igen jelentős. A végidőket tárgyaló szövegekben azonban nemcsak Jesája közvetlen hatása mutatható ki, hanem a Jesája-Targumra jellemző értelmezési módok rendre visszaköszönnek az Újszövetség lapjain. Ilyen lehet akár egy emblemikus név, mint például „Góg”, amit a Jelenések könyve a Targumhoz hasonlóan apokaliptikus csatajelenethez társít, vagy lehet egy teológiai implikációt sugalló kifejezés, mint a „második halál”.

A több hasonló, közös pont közül kiemelem a messiási kor előtt fellépő utolsó zsarnok alakját, akit Jonatán ben Uzziél Targuma a Jesája 11:4 fordításában Armilosznak hív, és akit Pál apostol a tesszalónikaiknak írt 2. levelében a „bűn emberének”, a „veszedelem fiának” nevez, ugyanazon szöveghely alapján. A Jesájánál még nem konkretizált, de a Targumban már néven nevezett alak Pál levelében már részletesen kidolgozott, konkrét személyiségjegyekkel bír, ami az őskeresztény eszkatológiát döntően befolyásolta.

Az Armilosz név önmagában is magyarázatra szorul. Az etimológián túlmutató válasz vélhetően az első században jellemző tipologikus magyarázatban rejlik. Az Armilosz név későbbi előfordulásaiból kétirányú hatásra lehet következtetni, ami a judaizmus és a kereszténység exegetikai hagyományának párbeszédéből fakadhatott.

PROGRAMBIZOTTSÁG
PROGRAMME COMMITTEE

BIRÓ TAMÁS, KOLTAI KORNÉLIA, ZSENGELLÉR JÓZSEF

MAGYAR HEBRAISZTIKAI TÁRSASÁG
HUNGARIAN HEBREW STUDIES SOCIETY

<http://mht.org.hu/>

